

журн. 2017. №11 (24). С. 357-363. Режим доступа: <http://www.bulletennauki.com/honkeldiyeva>.

15. Mirzaev A.T (2018) "The level of use of tourist attractions in the regions and the factors affecting them," *Economics and Innovative Technologies*: Vol. 2018 : No. 3 , Article 19. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/iqtisodiyot/vol2018/iss3/19>

16. Ханкелдиева Г.Ш. Перспективы развития электроэнергетической отрасли Республики Узбекистан в условиях модернизации экономических отношений // Бюллетень науки и практики. Электрон. журн. 2017. №12 (25). С. 293-299. Режим доступа: <http://www.bulletennauki.com/honkeldiyeva-g>

17. Мирзаев А.Т. Совершенствование интегральной оценки механизма рекреационно-туристических объектов // Бюллетень науки и практики. 2019. Т. 5. №2. С. 127-134. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/39/17>

18. Асракулов А.С. (2019). Неформальная занятость и анализ факторов, влияющих на неформальную занятость в Узбекистане. Региональная экономика: теория и практика, 17(12), 2328-2336.

Ю.М. Хаджаева, Ф.А. Исмоилова, илмий раҳбар У.И.Мараимова
Фаргона политехника институту
Фаргона, Узбекистон
dodoboev49@mail.ru

ЖАНУБИЙ КОРЕЯДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ТАДРИЖИЙ БОСҚИЧЛАРИ

Аннотация. Мақолада Корея Республикасида бошланғич таълим, ўрта мактаб, олий таълим, олий ўқув yurtлари, халқаро университетларнинг тадрижий босқичлари тадқиқоти курсатилган булиб, уларнинг тажрибаларидан Озбекистон шароитида қўлланиш консепсияси ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Кредит, рейтинг, ўрта, олий, халқаро, тадрижий, консепсиялар.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ЮЖНОЙ КОРЕИ

Аннотация. В статье представлены исследования этапов развития начального образования, средней школы, высшего образования, высших учебных заведений, международных университетов в Республике Корея, а также разработана концепция их опыта в контексте Узбекистана.

Ключевые слова: кредит, рейтинг, среднее, высшее, международное, прогрессивное, концепции.

Бошланғич таълим. Бошланғич таълим давлат мактабларида бепул таъминланади ва олти йил давом этади. Мактабга қабул қилиш одатда 6 ёшдан бошланади. Гарчи мактабгача таълим мажбурий бўлмаса-да, уч ёшдан беш ёшгача бўлган болаларнинг 90 фоизга яқини мактабгача таълимга ҳам қатнашади.

Кўплаб ўқувчилар кўпинча кун давомида хусусий болалар боғчаларига қатнайдилар, аммо ҳукумат сўнги ўн йилликлар давомида оммавий танловларни кенгайтирди ва 2012/13 йилдан бошлаб кам таъминланган болалар учун универсал, бепул, ярим кунлик мактабгача дастурларни ташкил этди.

Ўқувчилар ҳар 10 йилда бир марта янгиладиган миллий ўқув дастурини ўрганишади; сўнги қайта кўриб чиқиш 2015 йилда қабул қилинди. Дастлабки икки йил давомида корейс тили, математика, ахлоқий ва умумий шаклланиш фанлари "доно яшаш", "ёқимли яшаш" ва "биз биринчи синф ўқувчиларимиз" деб қайта номланди. Инглиз тили, ижтимоий фанлар , фан, санъат, мусиқа ва жисмоний тарбия учинчи синфга киритилди, бунда ижтимоий шаклланиш мавзулари энди таклиф этилмади. Рағбатлантириш ва битирув Кореядаги мактаб тизимининг барча босқичларида ички мактаб синовлари ва баҳолашларга асосланган равишда доимий амалга оширилади. Синовга асосланган тизимдан узоқлашишга уринишда, жорий ўқув дастури ижодий тафаккурни ривожлантиришга урғу беради ва кўп танловли тестлардан кўра иншоларга устунлик беради.

Ўрта мактаб. Ўрта мактабда ўқитиш уч йил давом этади (еттидан тўққизгача) ва ўрта мактабни тугатганлиги тўғрисидаги гувоҳнома билан якунланади. Ўқитиладиган фанлар бошланғич таълимдаги каби бир хил, фақатгина техник билимлар ёки уй фанлари қўшилади. Таъкидлаш жоизки, ўқувчилар энди "барча болалар учун бахтли таълимни" тарғиб қилиш учун киритилган "бепул семестр" да ёзма имтиҳон ёки бошқа мактаб баҳоларидан ўтишлари шарт эмас.

Ўрта махсус маълумот ҳам давлат, ҳам хусусий мактабларда бепул тақдим этилади ва бошланғич таълимни тугатган барча ўқувчилар учун очикдир - кириш имтиҳонлари мавжуд эмас. Керакли мактабларга қабул қилинишида рақобатнинг олдини олиш учун, Корея ҳукумати 1970-йиллардан бошлаб, мактабларни "тенглаштириш сиёсати" деб номланган бўлиб, қабул қарорларини мактаблардан узоқлаштирган ва уларни ҳукумат назорати остига қўйган. Бугунги кунда ушбу сиёсат барча ўрта мактабларни қамраб олади, яъни барча бошланғич мактаб битирувчилари компьютерлаштирилган лотерея тизими орқали ўз туманларидаги мактабларга жойлаштирилмоқда. Хусусий мактаблар миллий ўқув дастурларини ўқитиши ва ҳукуматдан субсидия олиш эвазига бепул ўқишни таклиф қилиши шарт. ЮНЕСКО маълумотларига кўра, 2015 йилда ўрта мактаб ўқувчиларининг 18 фоизи ва юқори ўрта мактаб ўқувчиларининг 43 фоизи хусусий мактабларга қабул қилинган.

Олий таълим. Университетга ҳужжат топшириш ниятида бўлган барча корейс мактаб ўқувчилари Кореянинг Сунеунг деб номланадиган миллий ўқув коллежининг ўқув қобилияти синовидан (ССАТ) ўтишлари керак. Ҳар йили ноябр ойида бўлиб ўтадиган ушбу имтиҳон муҳим воқеа бўлиб, унда корхоналар ва фонд бозори тирбандликнинг олдини олиш учун ҳаттоки иш вақтини ўзгартиарди яъни одатдагидан 1-2соат кечиктиради. Талабалар ўз вақтида етиб боришлари учун автобус ва метро хизматлари кўпаяди. 2017 йилда Сунеунг учун 593,000 га яқин ўрта мактаб ўқувчилари рўйхатдан ўтган. Имтиҳонларнинг муҳимлигини таъкидлаб, саккиз соатлик тестни ўтказиш пайтида Кореяда ҳаттоки ҳаво йўллари қатнови тўхтатилади.

Талабалар истаган академик мутахассисликларига қараб, корейс тили, математика, инглиз тили, "тергов" (яъни ижтимоий тадқиқотлар, фанлар ёки касб-ҳунар таълими ва адабий классика) ва иккинчи чет тили ёки хитойча белгилар (Ҳанжа) дан тўққизта имтиҳон мавзуларини танлайдилар. Корея тарихи фани барча номзодлар учун мажбурий мавзу. Баъзи мавзулар икки хил қийинчилик даражасида олиниши мумкин. ССАТ-ни олган талабалар бир вақтнинг ўзида учта турли университетларга ҳужжат топширишлари мумкин.

Синов асосан кўп танловли форматда ўтказилади ва якуний ССАТ ҳисоботида инглиз ва корей тарихидан ташқари барча фанлар бўйича баллар ва фоизлар рейтинги берилган. Номзодларнинг аксарияти тестдан ўтаётган бир пайтда, муваффақиятсиз талабалар уни қайтариб олишлари мумкин. Талабалар сонининг кўпайиши, шунингдек, имтиҳонларда ўзларининг балларини ошириш учун ёки мутахассисликлар

бўйича бошқа мутахассисликка ўтишни хоҳлаганликлари сабабли қайта қатнашишлари мумкин бўлади.

Олий маълумот. Мактаб тизими сингари, Кореянинг олий таълим тизими ҳам Қўшма Штатлардан фарқ қилади. Унинг стандарт тузилишига кичик коллежлар томонидан берилган илмий даражалар ва университетлар томонидан берилган тўрт йиллик бакалавр, магистр даражалари ва докторлик даражалари киради.

2011 ва 2016 йиллар орасида олий ўқув дастурларига кирган корейлик талабалар сони 10 фоизга камайди. Кореянинг Таълим статистикаси хизмати (КЕСС) маълумотларига кўра, 1980 ва 2000 йиллар орасида тез суръатлар билан 419 фоизга ўсгандан сўнг Кореядаги олий ўқув юртларининг умумий сони, яқинда 2013 йилдаги 3,7 миллиондан 2017 йилда 3,4 миллионгача камайди. Ушбу талабаларнинг қарийб 60 фоизи университетларда бакалаврият дастурларида, 30,5 фоизи ўрта мактабларда ва бошқа коллежларда, 9,5 фоизи магистратура дастурларида ўқишади. ЮНЕСКО маълумотларига кўра, 2016 йилда олий таълим муассасалари талабаларнинг 58 фоиздан кўпроғини эркалар ташкил этишган, гарчи сўнги йилларда аёлларнинг қабул қилиниши сезиларли даражада ўсган бўлса-да, 2000 йилда аёллар олий ўқув юртлари аҳолисининг атиги учдан бирини ташкил этди.

Олий ўқув юртлари. Кореяда 1990 йилда 265та ОТМ мавжуд бўлган бўлса, 2016 йилда бу кўрсаткич 430 тага етди. Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунда олий ўқув юртларининг 80 фоиздан ортиғи хусусий шаклда бўлиб, бу ЮНЕСКО томонидан ҳар бир олий ўқув юртининг 80 фоиз талабалари хусусий муассасаларда таҳсил олаётганида намоён бўлади.

Хусусий ОТМлар орасида Корея Университети, Сунгкюнкван университети ва Ёнсеи университети каби энг яхши тадқиқот университетларини мисол тариқасида келтириш билан бирга, паст сифатли фақатгина тижорат мақсадида фаолият олиб бораётган Университетларни ҳам таъкидлаш лозим. Кореядаги олий ўқув юртларининг ҳажми, сифати ва молиялаштириш даражаси бир-биридан жуда фарқ қилади.

1990 йилларнинг ўрталаридан бошлаб Кореянинг ОТМлари тарихан ҳукумат томонидан қаттиқ тартибга солиб турилган бўлса-да, университетлардаги чекловлар сезиларли даражада осонлаштирилди ва ҳозирда вазирлик олий ўқув юртларининг автономлигини оширишга ҳаракат қилмоқда. Давлат муассасалари бевосита вазирлик томонидан назорат қилинади ва хусусий олий ўқув юртлари давлат муассасалари сингари қоидалар асосида ишлайди. Бошқача қилиб айтганда, улар бошқа мамлакатлардаги хусусий ОТМларга нисбатан юқори даражадаги тартибга солиш билан чекланган.

Халқаро университетлар рейтинги. Кореянинг юқори иқтисодий ривожланиш даражаси ва унинг таълимга кучли йўналтирилганлигини ҳисобга олган ҳолда, Кореянинг энг яхши университетлари корейс сиёсатчилари истаганидек, халқаро университетлар рейтингида пастга тушмайдилар. 1990 йилларнинг "Браин Поол" ва "Браин Корея 21" дастурларидан тортиб, ҳозирги Саноат-Университети ҳамкорлиги лойиҳасига қадар турли ташаббуслар Корея университетларининг илмий тадқиқотлари ва халқаро рақобатдошлигини оширишга бағишланган.

2000-йилларнинг охирида Корея "жаҳон даражасидаги университет" дастури ташаббуси билан чет эллик тадқиқотчиларни жалб қилиш учун тахминан 600 миллион АҚШ доллари ажратди. Бундай ташаббуслар Корея университетларида хорижий ўқитувчиларнинг улушини сезиларли даражада кўпайтиришга ёрдам берди ва тадқиқот натижаларининг жадал ўсишига ёрдам берди. Масалан, Корея бугунги кунда соҳа бўйича хорижий шериклар билан ҳамкорликда илмий тадқиқотларни нашр қилиш бўйича дунёдаги етакчи давлат ҳисобланади. Бироқ, модернизация ва халқаро

миқёсда кучли ютуқларга қарамай, Корея таълим тизими ҳанузгача ажралиб туради ва унинг ОТМлари халқаро журналларнинг иқтибослари ва иш берувчиларнинг обрўси каби бошқа рейтинг мезонларига кўра Хитой, Япония ва Ҳиндистондан ортда қолмоқда.

2019-йилги Таймес журналининг ахборотида кўра, Корея Университетларидан 2таси Жаҳон бўйича энг яхши Университетлар 100 талик рейтингдан ўрин олган. Булар: Шарқий Осиёнинг энг қадимги университети деб айтилган хусусий муассаса Сеул миллий университети - СНУ (36-ўрин), ва Сунгкюнкван университети (82-ўрин)дир. Осиёнинг илғор давлатлари билан солиштирадиган бўлсак, бу кўрсаткич Хитойда 3та, Японияда 2та ва Сингапурда 2тани ташкил этади.

ҚС Ворлд Университи Ранкинс рейтингда сўнги йилларда Кореядаги университетлар сезиларли даражада олдинга силжишмоқда - ҳозирда Кореянинг бешта олий ўқув юрти 2016 йилдаги учтага нисбатан энг яхши 100 университет қаторига кирди. Сеул миллий университети дунё миқёсида 36-ўринни эгаллаб турибди ва Осиё университетлари орасида энг юқори 11 ўринни эгаллаб турибди. кейинги ўринларда Кореянинг илғор фан ва технологиялар институти (40 ўрин), Поханг фан ва технологиялар университети (83), Корея университети (86) ва Сунгкюнкван университети (100) ўринни эгаллаган.

Таълим харажатлари. ОЕСДнинг бошқа мамлакатларига нисбатан Кореяда таълим харажатларининг катта қисмини ҳар бир оиланинг ўз маблағи ҳисобидан ташкил этилади ва бу харажатлар долзарб ижтимоий муаммо ҳисобланади. 2015 йилда олий таълим харажатларининг 64 фоизи хусусий манбалар ҳисобидан амалга оширилди. Бошланғич, ўрта мактабларда хусусий харажатларнинг улуши ва ўрта мактабдан кейинги олий маълумот даражаси анча паст - 2013 йилда 14 фоизни ташкил этган, аммо мактаб таълими билан боғлиқ умумий харажатлар ўсиб, 2017 йилда рекорд даражага етди.

Хусусан, давлат ва хусусий ОТМлар, ўқув йилига ўртача 8,500 АҚШ доллари миқдоридан ва ҳар семестрда 1500 АҚШ долларидан 20000 АҚШ долларигача, дастур ва ўқув юртига боғлиқ бўлган ҳолда сарфлайдилар.. Сўнги йилларда ўқув нархининг кўтарилиши ижтимоий қаршилик ва талабалар норозилигига сабаб бўлди. Бунга жавобан, Корея ҳукумати ўқиш учун контракт тўловини қисқартириш ва стипендияларни молиялаштиришни кенгайтиришга қарор қилди. Кореялик талабалар ҳам давлат кредитларидан фойдаланишлари мумкин.

Умуман олганда, сўнги йилларда таълим учун давлат харажатлари сезиларли даражада ошди, бу ОЕСДга кўра 2008 ва 2013 йиллар орасида хусусий харажатлар улуши 24 фоизга камайган. ЮНЕСКО томонидан давлат ялпи ички маҳсулотида давлат таълим харажатлари 2011 йилдаги 4,86 фоиздан 2015 йилда 5,25 фоизгача ўсди. Бу ривожланган иқтисодиёт учун жуда юқори бўлса-да, давлатнинг ҳар бир олий ўқувчи учун сарф-харажатлари ҳали ҳам ОЕСД ўртача кўрсаткичидан пастлигича қолмоқда. Таълим харажатлари барча давлат харажатларининг фоизи сифатида сўнги ўн йил ичида ўзгарган ва 2017 йилда 18,2 фоизни ташкил этган. Давлатнинг таълимга сарфлаган умумий харажатлари 2000 йилдан бери уч барабар кўпайди ва 2019 йилда яна 10,5 фоизга ўсиб, 70,9 триллион вон (63,9 миллиард АҚШ доллари) га етади.

Кредит тизими ва олий таълимни баҳолаш шкаласи. Кореянинг ОЎУлари фойдаланадиган кредит тизими ва баҳо шкаласи АҚШникига жуда яқин. Битта корея кредит бирлиги одатда 15 ёки 16 хафта давом этган битта алоқа соатини (50 дақиқа) англатади ва кўпчилик курсларда учта кредит бирлиги мавжуд. Кўп тўрт йиллик бакалавр дастурлари битирув учун камида 130 кредит талаб қилади, гарчи 140 кредит

дастурлари ҳам мавжуд. Икки йиллик магистрлик дастурлари учун камида 24 кредит ва битирув тезлиги талаб этилади, аммо баъзи дастурларда кредит талаблари юқори.

Одатий баҳо шкаласига 0-100 рақамли шкалалар киради, бунда 60 (Д) бакалавр даражасида индивидуал курслар учун минимал ўтиш баҳоси ҳисобланади. Бундан ташқари, А-Ф ҳарфларини тартибланиш шкаласи мавжуд бўлиб, уларнинг энг юқори баҳоси сифатида 4.3 ёки 4.5 бўлган иккита шакли мавжуд. Бакалаврият дастурларини тугатиш учун одатда ўртача балл камида 70 ёки С (2.00) талаб қилинади. Магистратура босқичида битирув одатда якуний ГПА нинг 3.0 (Б ёки 80) ни талаб қилади. Битирувчи дастурлар бўйича индивидуал курслар учун ўтиш баҳоси бакалаврият дастурларига нисбатан юқори бўлиши мумкин (яъни 70 ёки С). Яна шуни ҳам қўшимча қилиш мумкинки, талаб этилган баҳони қўлга кирита олмаган талаба Университетдан четлаштирилмайди балки, тўлов контрактини ҳеч қандай чегирмаларсиз, 100% тўлашга мажбур бўлади. Ҳар бир талабанинг тўлов контракти ҳар бир семестерда тўплаган балига ва олган баҳосига узвий боғлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдурахмонов К.Х., Додобоев Ю.Т. Корея Республикаси: Маданияти, сиёсати, иқтисодиёти. Тошкент, 2006. 5-53 бетлар.

2. Абдурахмонов К.Х., Додобоев Ю.Т. Развития информационного технологи Корейский Республики и его значения для Узбекистана. Ташкент 2005. 50-75 с.

3. Абдурахмонов К.Х., Додобоев Ю.Т. Мировая экономика, Ташкент, 2005. С .101–160.

М.С. Хамраев, М.М. Исроилов, илмий раҳбар Ш.Н. Ахунова
Андижон давлат университети
Ўзбекистон
dodoboev49@mail.ru

АҲОЛИ ТОМОНИДАН ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон Республикасининг ягона энергетика тизими, унинг муаммолари ва истиқболлари ҳақида ўтказилган монографик тадқиқот натижалари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Энергетика тизими, монографик тадқиқот, энергетика сиғими, энергетик тежамкорлик.

Фуқароларнинг электр энергиясидан фойдаланишига фақат уларнинг энергия таъминловчи ташкилот билан имзоланган шартномаси асосида йўл қўйилади. Фуқаро билан имзоланган электр таъминотининг шартномаси муддатсиз деб ҳисобланади. Агарда шартнома маълум муддатга тузилган бўлса, ва унинг ҳаракат муддатининг охиригача томонлардан бирортаси ҳам унинг тугалланиши тўғрисида эълон қилмаса, шартнома худди ўша муддатга ва ўша шартларда узайтирилган деб ҳисобланади.

Энергия таъминловчи ташкилотлар томонидан турар жой уйларининг электр тармоғига уланиши учун техник шартларнинг ва шунингдек фуқароларнинг шахсий эгаллигида бўлган барча электр қурилмаларни (турар жойлар, боғ уйлари, дала ҳовлилар, гаражлар, устахоналар ва шуларга ўхшаш объектлар) лойиҳалаштирилишига, монтажига, фойдаланиш учун рухсат берилишига ва шунингдек улардан фойдаланишига қўйиладиган талабларнинг тақдим этилиши